

О.А. МОГИЛА, Ю.А. МОГИЛА

УКРАЇНСЬКА МОВА

Практикум з пунктуації

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

УДК 811
М74

*Затверджено вченою радою
Українсько-американського університету Конкордія
(протокол № 5 від 22 травня 2019 р.).*

Рецензенти:

Т.І. Матвієнко, кандидат філологічних наук, доцент Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.Карпенка-Карого;

Г.Б. Мінчак, кандидат філологічних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету.

Могила О.А.

М74 Українська мова : практикум з пунктуації / О.А. Могила, Ю.А. Могила. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – 140 с.

ISBN 978-617-7748-86-0

У навчальному посібнику в зручній та доступній формі подано основні правила української пунктуації. Особлива увага зосереджується на складних випадках українського правопису. Теоретичний матеріал ілюструється прикладами, подаються вправи та завдання на його закріплення, а також тексти контрольних диктантів для самопідготовки та самоперевірки. Матеріал, дібраний з високохудожніх творів класичної та сучасної української літератури, характеризується виховною, пізнавальною та естетичною функціями.

Для студентів вищих навчальних закладів.

ISBN 978-617-7748-86-0

© Могила О.А., Могила Ю.А., 2019
© Видавництво Ліра-К, 2019

ВСТУП

Мета навчального посібника – поглибити знання студентів про сучасну українську літературну мову, допомогти їм глибше оволодіти пунктуаційними нормами.

Пунктуація (від лат. *punctuatio, punctum* “крапка”) – це система правил уживання на письмі розділових знаків і розділ мовознавства про використання розділових знаків. Українська пунктуація побудована на трьох основних принципах – структурному, смислому та інтонаційному, які в мові діють одночасно. *Структурний* принцип ґрунтується на вживанні розділових знаків, які зумовлені структурою речення і є обов’язковими. *Смисловий принцип* полягає в тому, що розділові знаки в складному і простому реченні мають ще й змістове навантаження. Вони спрямовані на виділення смислових компонентів речення. За *інтонаційним принципом* розділові знаки ставляться відповідно до інтонації.

У навчальному посібнику в зручній та доступній формі подано основні правила української пунктуації. Особлива увага зосереджується на складних випадках українського правопису. Теоретичний матеріал ілюструється прикладами, подаються вправи та завдання на його закріплення, а також тексти контрольних диктантів для самопідготовки та самоперевірки. Запропоновані вправи й завдання забезпечують комунікативний та функціонально-стилістичний підхід при опрацюванні програмного матеріалу. У вправах використано матеріал з високохудожніх творів класичної та сучасної української літератури. Ілюстративний матеріал має дуже часто етнокультурологічне спрямування, що сприяє активізації мислинневої діяльності студентів, їх мовленнєвому розвитку, збагаченню словникового запасу. Тексти диктантів, представлені творами українських письменників, спрямовані на вироблення умінь і навичок правильного письма.

У тестах представлено завдання різної складності: з вибором однієї або кількох правильних відповідей, тести на встановлення відповідностей, відкриті завдання з короткою відповіддю, що дають можливість перевірити рівень засвоєння теоретичного матеріалу та уміння застосовувати його на практиці.

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

Тире між підметом і присудком

Тире між підметом і присудком ставиться:

1. Коли присудок виражений іменником або кількісним числівником, а дієслова-зв'язки немає: *Час – найліпший лікар (Народна творчість). Художнє оздоблення полотна – давня традиція українського народу (В.Скुरатівський). Дбати про багатство, красу і чистоту рідної мови – це наша спільна справа (М.Рильський).*

2. Коли один з головних членів речення виражений інфінітивом: *Лиш боротись – значить жити (І.Франко). Життя прожити – не поле перейти (Народна творчість).*

3. Перед словами **це, це є, оце, ось, значить, то, це значить**, якщо присудок виражений іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова і приєднується за допомогою цих слів до підмета: *Місяць жовтень – це якийсь блискучий, неперевершений афоризм (Є.Гуцало). Життя без книг – це хата без вікна (Народна творчість).*

Тире не ставиться:

1. Перед присудком, вираженим іменником у називному відмінку із заперечною часткою **не**: *Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому (О.Довженко).*

Увага! Тире ставиться, якщо присудок із заперечним значенням логічно наголошений: *Старість – не радість. Мова – не полова (Народна творчість).*

2. Якщо підмет або присудок виражений особовим займенником: *Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм (О.Довженко).*

Увага! Тире ставиться, якщо підмет логічно наголошений: *Їх було двоє, а він – один (С.Чабанівський).*

3. Якщо присудок вживається зі словами **як, мов, наче, неначебто, ніби, нібито** тощо: *Очі в нього як два чорні колодязі (О.Гончар).*

Вправи

1. *Перепишіть речення, визначте підмет і присудок. Обґрунтуйте постановку розділових знаків.*

1. Гори, ріки і полонина – це моя Україна (Ю. Рибчинський).
2. Житній хліб пшеничному калачеві дід (Народна творчість).
3. І ми не ми, і я не я (Т.Шевченко). 4. Роки – немов підступні рифи в житейському морі, що кипить (Л.Дмитерко). 5. Мистецтво – найкращий педагог (О.Гончар). 6. Життя – не дим і не омана (В.Сосюра). 7. Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну – це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О.Лупій). 8. Складна це річ – минулий вік судити, не завжди варто тут рубати з-за плеча (М.Рильський). 9. Світ який – мереживо казкове! Світ який – ні краю ні кінця! (В.Симоненко). 10. У небі зорі – мов дозорці. Повітря тепле і густе. І в нас бувають білі ночі, коли акація цвіте (М.Масло). 11. Закони літер – не разок намиста: одну схитнеш – і поміняєш суть (Б.Олійник). 12. Дев'ять мінус три – шість. 13. Всі дороги в світі – це лише орбіти: якою б не йшов, все одно повернешся туди, звідки вийшов (М.Куліш). 14. Найбільше добро в кожного народу – це його мова (Панас Мирний).

2. *Прочитайте текст, визначте у реченнях підмети. Обґрунтуйте постановку розділових знаків.*

СТЕП У ЛИПНІ

Степ дивиться в зоряне небо. Синє липневе небо тисячами вогнистих очей озирає степ.

Чебрець, плазуючи понад ярами своїми зеленими, дерев'янистими стебельцями, зацвітає крихітними рожевими квіточками і знов одцвітає. Ковила викидає яскраво-зелені стрілки, що спочатку служать принадою для овець, а десь у жнива вже стають їх загрозою, бо гострі зернівки, потрапляючи в шерсть вівці, впиваються в тіло, підхоплюються кров'ю – і вівця гине. І в кожній грудочці землі точиться вічна боротьба живого з живим і живого з мертвим...

Вітер ушух, нерухоме повітря наче застигло. А степ і небо, зачаровані одне одним, перемовляються літніми ночами, і тільки закоханим серцям вдається підслухати ту розмову.

Чумацький Шлях лежить над степом і, мабуть, не знає, що давно вже він перестав бути чумацьким, що не скриплять попід ним лозяні мажі, наповнені сиваською сіллю, не розвіває вітер чуби-оселедці запорозьких вершників, що одна назва лишилась у нього чумацька. Та йому до цього байдуже. Він мислить не роками, а тисячоліттями, помічає на землі тільки вічне.

Чи багато ж лишилося в степах від отого вічного?..

Невеликі, відтиснуті до ярів і перелісків білі озерця ковили, що тихо плещуться, згадуючи ті далекі часи, коли вони були не озерцями, а сріблястими, розкішними морями. Та інколи й дрофа залетить, щоб висидіти малят, які, вискочивши з яйця, одразу ж стають на міцні ноги і вже в першу годину бігають набагато швидше за матір. Та ще духмяні, п'янкі чебрецеві пахощі, та терпкі полинові, яких у всі віки не бракує в нічних степах.

Степ дивиться в зоряне небо *(За М.Руденком)*.

3. Прочитайте віри. Визначте в реченнях присудки. Обгрунтуйте постановку розділових знаків.

Над шляхом, при долині, біля старого граба,
де біла-біла хатка стоїть на самоті,
живе там дід та баба, і курочка в них ряба,
вона, мабуть, несе їм яєчка золоті.
Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини,
і вишні чорноокі стоять до холодів.
Хитаються патлашки уздовж всієї стежини,
і стомлений лелека спускається на хлів.
Чиєсь дитя приходить, беруть його на руки.
А потім довго-довго на призьбі ще сидять.
Я знаю, дід та баба – це коли є онуки,
а в них сусідські діти шовковицю їдять.
Дорога і дорога лежить за гарбузами.
І хтось до когось їде тим шляхом золотим.

Остання в світі казка сидить під образами.
Навшпиньки виглядають жоржини через тин
(Л.Костенко).

4. *Перепишіть прислів'я. Поставте, де потрібно, тире між підметом і присудком.*

1. Ніч почувати не вік горювати. 2. Голодному ситий не товариш. 3. Панам лихо розкидати не плугом орати. 4. Один син не син, два сини півсина, три сини ото тільки син. 5. Огонь і вода то добро і біда. 6. Слово не стріла, а серце пробиває. 7. Праця та розум краса людини. 8. Кожна пригода до мудрості дорога. 9. Степ та воля козацька доля. 10. Життя прожити не поле перейти. 11. Місяць козаче сонце.

5. *Перепишіть речення. Поставте потрібні розділові знаки між підметом і присудком.*

1. Зернина то життя у сповитку (Н.Кащук). 2. Пісня і праця дві великі сили, їм я бажаю до скону служити (І.Франко). 3. Серце не камінь (Народна творчість). 4. Любить свій край це для народу жити, боротися за юне, за нове. Любить свій край це значить все любити, у чім його святе ім'я живе (В.Сосюра). 5. Вдихати вітер Батьківщини найвище щастя на землі (В.Сосюра). 6. Говорити річ нудна, працювати слід до дна (М.Рильський). 7. Крутий норд-ост господар в цім краю (Д.Ткач). 8. Мундир в тебе як улитий, до діла пошитий (П.Глазовий). 9. Ти вся жага, ти вся горіння, ти лук, стріла і тетива (М.Рильський). 10. Вибиватися в люди справа зовсім не проста (М.Сингаївський). 11. Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І, може, це і є моя найвища сутність (Л.Костенко). 12. Сміле слово то наші гармати, світлі вчинки то наші мечі (П.Грабовський). 13. Для мене писати це все одно що дихати. Я не маю часу оглядатися назад (Е.Андрієвська). 14. Одна душа як скрипка, а друга як литавра (Л.Костенко). 15. Природа наймудріший співрозмовник, рівного їй нема (Є. Гуцало). 16. Печаль моя ріка без переправи. На тому боці спогади живуть (Л. Костенко). 17. А мати моя правда, справедливість, добро,

любов і усміх на лиці (В.Стус). 18. Найвище уміння почати спочатку життя, розуміння, дорогу, себе (Л.Костенко). 19. Є прекрасних мов багато, але першою, як Мати, серед мов одна лиш ти є. Ти велична і проста. Ти стара і вічно нова. Ти могутня, рідна мово! Мова пісня колискова. Мова матері уста (Іван Багряний).

6. *Оберіть правильну відповідь. У реченні: Лиш боротись – значить жить визначте підмет:*

- 1) боротись;
- 2) значить жить;
- 3) жить.

7. *Позначте речення, у якому між підметом і присудком треба поставити тире:*

1. Я не турист у ріднім краї, не мовчазний спостерігач (М.Рильський).
2. Мова наша зброя, якою ми служимо народові (М.Рильський).
3. А голос у дівчини мов тої скрипки спів (Леся Українка).

8. *Позначте речення, у якому між підметом і присудком треба поставити тире:*

1. Пісня і праця великі дві сили (І.Франко).
2. Ти вся була як щастя птиця з країн казкових, з царства мрій (В.Сосюра).
3. Серце не камінь (Народна творчість).

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ	4
Тире між підметом і присудком	4
Тире на місці пропущеного члена речення	9
Розділові знаки при непоширених прикладках	12
Розділові знаки при однорідних членах речення.....	15
Розділові знаки при узагальнювальних словах.....	25
Розділові знаки при відокремлених означеннях.....	29
Розділові знаки при відокремлених прикладках	33
Розділові знаки при відокремлених додатках	38
Розділові знаки при відокремлених обставинах	40
Розділові знаки при уточнювальних членах речення	44
Розділові знаки при вставних і вставлених конструкціях	47
Розділові знаки при звертанні	53
Розділові знаки при словах-реченнях та вигуках	56
Розділові знаки при прямій мові	59
<i>Підсумкові вправи до теми “Просте речення”</i>	69
СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ	89
Розділові знаки в складносурядному реченні	89
Розділові знаки в складнопідрядному реченні	95
Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні.....	108
Розділові знаки в багатокомпонентних реченнях з різними типами зв’язку	114
<i>Підсумкові вправи до теми “Складне речення”</i>	118
ДИКТАНТИ	127